

ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ СЕРЕДИНИ XVII СТ. ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті розглядаються паралелі історії України середини XVII ст. та сучасних подій. Розповідається про події російсько-української війни 1658–1659 рр. Це заколот М. Пушкаря і Я. Барабаша, протиправні дії росіян, оборона Конотопа, відновлення влади Росії над Україною. Одночасно показуються паралелі із сучасної історії.

Ключові слова: російсько-українська війна, оборона Конотопа, наказний гетьман Сіверський Г. Гуляницький, ніжинський полковник В. Золотаренко.

Історія часто розвивається циклічно. Одні й ті ж самі події можуть повторюватися декілька раз. Наприклад, фейкові республіки ДНР і ЛНР дуже подібні до таких же республік Донецько-Криворізької чи Одеської початку XX ст., які створила Росія. А сучасна «гібридна війна» подібна до такої ж війни Радянської Росії проти України. Повторення історії відбувається не тому, що ми попадаємо у якусь віртуальну «петлю часу», а тому, що людство не змінюється. Змінюється оточення людей, технології, держави. Однак, сама людина не міняється. Відносини між людьми також є незмінними. І якщо взяти якусь стародавню хроніку чи літопис й відкинути антураж, властивий відповідному часу, то можна читати їх, як сучасний твір, цілком властивий для теперішнього часу.

Політична ситуація середини XVII ст. дуже подібна із ситуацією до Революції Гідності і після неї. Тільки хронологія подій дещо порушена, оскільки становище нашої країни середини XVII ст. відрізнялося від сучасного. Тоді ще не було незалежної України, а на початку XXI ст. вона вже існувала. Тоді ще не виросло покоління, яке народилося і жило в Українській козацькій державі. А зараз покоління незалежної України вже є. Однак тоді, як і зараз, жила в нашій країні певна кількість зрадників, колаборантів, була агресія могутнього сусіда. У середині XVII ст. все це знищило рух України до незалежності. У наш час це призвело до становлення явної незалежності нашої країни.

«Гібридна війна» сучасності не є новітнім винаходом росіян. Таке ведення війни було і в давнину. Прикладом цього є організація росіянами заколоту лівобережних полковників М. Пушкаря і Я. Барабаша 1658 р. Це був час, коли росіянам стало зрозуміло, що гетьман І. Виговський намагається вирватися з-під опіки Москви. Однак явних дій проти Росії він не проводив. Але чутки про його негативні висловлювання про Москву, про таємні переговори зі Швецією про союз доходили до московських шпигунів, а від них і до царя. Тому росіяни вирішили використати проти гетьмана невдоволених ним полковників. Особливо тих, які

вже були «прикормлені» російськими посланцями через постійні подарунки, земельні надання, жалувальні грамоти. Багато таких полковників було на Лівобережжі, адже вони були найближчими до Росії.

Одним із таких осіб був полтавський полковник М. Пушкар. Можливо, йому дуже сильно подобалися російські подачки, тому він був повністю відданим Росії. Так, повідомляючи російського посла Ф. Байбакова про козацьку раду в Корсуні у березні 1658 р., Пушкар розповідав про його дискусію із гетьманом Виговським: «Виговський вийняв государеві мідні гроші із кишені й кидав на стіл та казав: полковник де Пушкар, хоче де нам цар московський давати жалування мідними грошима, а що де то за гроші і яка їх вартість? І він де, полковник, казав: хоть де великий государ зволить прислати паперові гроші, нарізавши, а на них буде великого государя ім'я, і він де, полковник, радий його, государеве, жалування приймати» [4, с. 30, 31]. З цього повідомлення видно, що Пушкар був відданий російському цареві, відробляючи його гроші. Це призвело до заколоту проти гетьмана. Однак, на відміну від сучасності, заколот було придумано, а створення чогось на кшталт «Полтавської Народної Республіки», чи «Миргородської Народної Республіки» не відбулося.

Хоча Росія прямо і не підтримувала заколот М. Пушкаря і Я. Барабаша, однак було зрозуміло, що це її справа. Так, на нараді у Виговського 11 вересня 1658 р. корсунський полковник І. Креховецький сказав московському послу, що тільки росіяни «як де по(бачили) гетьмана з військом в зборі, і ... в той час і Барабаша послали!» [1, с. 147]. До речі, прізвище Барабаш стало синонімом заколотника. Так, ще 1670 р. гетьман П. Дорошенко у листі до сина кримського хана Девлет-Гірея повідомляв, що «москалі й барабаші ... на мене війною» прийшли [3, с. 294]. Тут «Барабаші» – це заколотники.

На нараді у гетьмана 11 вересня старшина звертала увагу на політику Москви, направлену на обмеження прав України. Так, полковник Джулай казав, що «Москва де за(вжди. – С. С.) ... зрадлива» [1, с. 147]. Пізніше про це говорилося в універсалі від імені Війська Запорозького до іноземних володарів про причини розриву з Московією 1658 р. У ньому писалося: «Засипане обіцянками і приреченнями в[еликого] князя московського наше військо ... виступило на підбивання йому Литви... Ми сподівалися, що з огляду на спільність віри і наше добровільне підданне, в[еликий] князь московський буде справедливим, прихильним і ласкавим до нас, поступатиме з нами щиро і на свободи наші не замишлятиме... Але здурили нас ті надії» [6, с. 433–434]. На вищеозначеній нараді ніжинський полковник Г. Гуляницький «казав з клятвою», що російський воєвода князь «Ромодановский у Войску Запорозькому кривди ... і грабежі та смертні

вбивства уч(инив) ... (про що. – С. С.) вони і всім Войском Запорозьким і нині ка(жуть. – С.С.) ... і мстити хочуть» [4, с. 154].

Ворожі дії Росії призвели до того, що Україна відкололася від неї, підписавши 16 вересня 1658 р. Гадяцький трактат з Польщею. За ним наша країна ставала третьою складовою частиною Речі Посполитої. Це спричинило відкриту війну з Росією. У наш час її поки що немає. Однак «гібридна війна», спричинена євроатлантичним курсом України, йде повним ходом. Як і для сучасних війн, для війни середини XVII ст. властива була потужна інформаційна кампанія. Так, щоб посяяти паніку серед українців поширювалися неправдиві свідчення на кшталт: «А ... козаки де із полків тікають, хто куди, з государевими людьми битися не хочуть» [4, с.276]. Така інформація подібна до впевненості сучасного російського керівництва, що Росія буде підтримана ледь не всіма жителями південно-східних регіонів України. Однак, проросійські настрої їхніх жителів виявилися дуже перебільшеними, особливо у Харкові і Одесі. Так сталося і у лютому 1659 р., коли росіяни значно перебільшили свій вплив у Глухові і направили туди військових «приводити Глухівських всіляких жителів до віри». Однак, «Глухівці де їх, пограбувавши, відвезли до ... Гришки Гуляницького..; а які де государеві люди послані ... були, і ті в Глухові побиті» [1, с. 221].

Росія зараз заперечує присутність своїх військ в Україні. Нав'язується думка, що це шахтарі й трактористи Донбасу. Так же само і у середині XVII ст. росіяни казали, що не ведуть війни з Україною, а їхні війська навпаки захищають нашу країну від ворогів. Так, у січні 1659 р. наказний гетьман Сіверський Г. Гуляницький звинувачував російського посла: «Да ... посилає де государ, ніби-то задля миру.., війська свої на нас.., і багато міст попалили і висікли, взявши за присягою, і наругу над селянами і над дружинами, і над дітьми нехристиянськи чинять, гірше бусурманів». На це посол відповідав, що росіяни ніде не наступають, ніяких міст не брали і наругу не чинили. Тоді Г. Гуляницький сказав: «... Кажуть.., що ратні люди не наступають; а окольничий де князь ... Ромодановский і нині війною приходить; а перед цим він же його, Гуляницького, зо всім військом в облозі тримав у Варві довгий час; та і під Глухів приходили воеводи з ратними людьми і весь Глухів та інших міст повіті повойовані. І ... аби де царська величність дійсно бажав миру, так би і всім військам із Черкаських міст відступити велів». Посол відповів, що московські війська стоять в Україні для захисту від татар і козаків-заколотників. «І Гуляницький, вислухавши це, почав лаятися матірно і всілякою невподобною лайкою, і казав: приїхали де вони (російські послани. – С. С.) спеціально заколот учинити, зваблюючи козаків» [2, с. 267].

В наш час є достовірні свідчення про злочини

росіян в Україні. Це і руйнування будівель, і вивезення підприємств, і вбивства та переслідування людей, грабунки. Такий самий стан був і під час російсько-української війни 1658–1659 рр. Так, наказний гетьман Сіверський Г. Гуляницький повідомляв у листі до ніжинського наказного полковника Г. Кобилецького від 31 листопада 1658 р.: «... Непритель жестокий і немилос(ердний), Москва наступає безбожная с своеволники, гді нікому не наровят, все мечем і огнем разоряют, церкви Божії палють, монастирі, священников і іноків і інокінь всіх под меч безо всякого милосердія пускают, а сверх того над (пан)нами добрими дівицами і попадаья(ми) разореніє ділають, груди уривают, і малим дітем не спускают, образом святым очі вилупляют і пуще далі от поган починают» [1, с. 197].

Важливою подією в російсько-українській війні у 1659 р. була майже трьохмісячна оборона міста Конотопа від російської армії. Її очолював наказний гетьман Сіверський Г. Гуляницький. Обложені билися у дуже тяжких умовах. Гуляницький писав до гетьмана 24 червня 1659 р., що захисники міста сидять в облозі «близко чети (чверті. – С. С.) года, ожидаючи виручки і посилку вашого... Но во дні і в ночі ні єдиного часу волного не імієм покоя бьючего на нас неприятеля, от которого уже і щитися не можем, что уж і сили нашей не стало: такія тяжкія і добро кріпкія до нас всякого дня і ночі приступи і добивання чинят.., а ми порохи і куль не імієм, чім боронитись» [4, с. 395–397]. Цю оборону можна порівняти із сучасною обороною Донецького аеропорту, коли наші «кіборги» 242 дні відбивали атаки російських військ. І лише повне зруйнування аеропорту змусило українців залишити його.

На відміну від сучасної оборони Донецького аеропорту, у 1659 р. Виговський прийшов на виручку обложеним і розбив російські війська вщент під Конотопом. Було взято багато трофеїв, серед яких одна мортира була «страшно велика» [5, с. 84].

Під час війни 1658–1659 рр. Росія мала в Україні значно потужнішу «п'яту колону», ніж зараз. Тому, у вересні 1659 р. на козацькій раді під Білою Церквою проросійськи налаштована старшина організувала обрання гетьманом Ю. Хмельницького. Він на 180° розвернув зовнішню політику України і знову визнав владу Москви. Виговський, ймовірно, не бажав громадянської війни, добровільно відмовився від влади. Така ситуація, коли люди підтримують одних політиків, а потім зовсім інших, властива і для сучасної України. Наприклад, під час президентських виборів 2010 р. майже вся влада підтримувала В. Януковича, який був противником ще діючого Президента В. Ющенка, і завдяки цьому Янукович став Президентом України, а його політика і спричинила пізніше Революцію Гідності.

Можна припустити, що якби зараз росіяни окупували Україну, багато хто із псевдопатріотів перей-

шов би на бік Росії і став би запеклим українофобом. Можна згадати, наприклад, колишнього народного депутата В. Колесниченка, який більшу частину свого життя розмовляв українською мовою, а потім перейшов на російську і почав запекло боротися проти української. У 1659 р., після обрання гетьманом Ю. Хмельницького, сталося так само, тільки насправді. Так, ніжинський полковник В. Золотаренко вже у вересні 1659 р. повідомляв російському посланцеві, що «він, бачачи зраду до тебе, великого государя, ворога Божого Івашки Виговського ... завжди плакав. І, пам'ятаючи де він, Василь, твою великого государя милість до ... себе ... місто Ніжин ... і зі всією Сіверщиною під твою, великого государя, високу руку привів» [4, с. 443–445].

Ніжин знову зайняли російські війська. 25 вересня 1659 р., коли вони доходили до міста, їх «зустріли полковник Василь Золотаренко з полком за п'ять верст від Ніжина, і протопоп Максим і з ним священники з хрестами, і міщани, війти і бурмістри, і райці, і лавники, і вся чернь за містом... І полковник ... і всі Ніжинські жителі милості великого государя обрадувалися і ... били чолом... І того же часу полковник Василь Золотаренко наказав стріляти з усіх зарядів, що є в Ніжині» [1, с. 252]. Люди, які ще півроку назад боролися проти Росії, ледь не зі сльозами вітали росіян. Вже забули про їхні злочини, вбивства, руйнування. Страх переважив патріотизм.

Отже, політична ситуація середини XVII ст. є віддзеркаленням новітньої історії України. Багато що є дуже подібним до сучасності. І лише деякі сюжети відрізняються від сьогодення.

Посилання

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею – СПб., 1863. – Т. 4. – 276 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею – СПб., 1872. – Т. 7. – 414 с.
3. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею – СПб., 1877. – Т. 9. – 30+1014 стлб.
4. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею – СПб., 1892. – Т. 15. – 266 с.
5. Мицик Ю. Листи гетьмана Виговського // Конопотська битва 1659 року. Зб. наук. праць. – К., 1996. – С. 79–86.
6. Універсали Івана Мазепи. 1687–1709. – К.–Л., 2006. – Ч. II. – с. 799.

Степенькин С.С. Политическая ситуация середины XVII в. как отражение новейшей истории Украины

В статье рассматриваются параллели истории Украины середины XVII в. и современных событий. Рассказывается о событиях русско-украинской войны 1658–1659 гг. Это мятеж М. Пушкаря и Я. Барабаша, противоправные действия россиан, оборона Конотопа, восстановление власти России над Украиной. Одновременно показываются параллели из современной истории.

Ключевые слова: *российско-украинская война, оборона Конотопа, наказной гетман Северский Г. Гуляницкий, нежинский полковник В. Золотаренко.*

Stepenkin S.Yu. The political situation in middle XVII century as a reflection of the modern history of Ukraine

In the article parallels of the history of Ukraine in middle XVII century and current events are consider. Told about the events of the Russian-Ukrainian war of 1658 – 1659 years. This rebellion M. Pushkar and Ya. Barabash, illegal actions of the Russians, defense Konotop, restore power Russia over Ukraine. Along with showing parallels in modern history.

Key words: *Russian-Ukrainian war, defense of Konotop, Siverske's order hetman H. Hulyanytsky, Nizhyn's Colonel V. Zolotarenko.*

10.03.2016 p.

УДК 94(477.5)«16»:338.1

К.О. Солдатова

ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСУ МАЄТНОСТЕЙ ГЕТЬМАНА ІВАНА САМОЙЛОВИЧА НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У статті висвітлюється історія формування гетьманських володінь І. Самойловича у Ніжинському, Стародубському, Прилуцькому та Миргородському полках.

Ключові слова: *рангові маєтки, приватно-спадкове землеволодіння, «дворець», «староста», волость.*

Як відомо, на території Гетьманщини з другої половини XVII ст. розпочався процес зміцнення старшинсько-шляхетського землеволодіння. Більшість істориків протягом XIX–XXI ст. розглядали проблему старшинської земельної власності Гетьманщини в рамках процесу відновлення традиційних феодальних відносин на українських землях. Аспекти приватно-спадкового та рангового землеволодіння українських гетьманів і далі залишаються малодослідженою темою.

Гетьманські володіння XVII–XVIII ст. у своїх працях досліджували Д. Бантиш-Каменський, О. Лазаревський, В. Борисенко, В. Мякотін, В. Дядиченко, О. Гуржій, П. Федоренко, Л. Мельник, М. Хармак та О. Васильєва. Проте наразі відсутнє комплексне дослідження маєтностей українського гетьмана Івана Самойловича. Саме тому розглянута тема є актуальною в контексті вивчення історії соціально-економічного розвитку України другої половини XVII ст.

Для характеристики гетьманських володінь І. Самойловича розглянемо матеріали, які зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України (далі – ЦДІАК України), частина з яких на сьогодні вже є опублікованою. Насамперед, це «Генеральне слідство про маєтності» 1729–1730 рр., яке було проведене у 10 полках Гетьманщини, що наразі зберігається у вигляді мікрокопії (оригінал